

تورکجه گرامر

گجیل سایتی : قایناق

<http://www.kitablar.com> : پی دی اف لشدیرن
<http://www.kitablar.org/>

«سوسوق» ایله «اونل»

آذربایجان تورکجه سینده حرفلر ایکی بؤلومه آیریلیر: سوسوق و اونل. سوسوق: سس سیز، تک لیبینه سسلنمه ی، هئج بیر سس وئرمه یں هر هانسی حرف. اونل: سسلی، سسله شن، اؤزلویونده، تک باشینا سسله نن و سوسوق حرفلر ایله قونوشوب اونلاری سسلندیرن حرفلر دئییلیر.

آذربایجان تورکجه سینده 23 سوسوق و 9 اونل واردیر. اونلار ایسه ایکی جرگه یه بؤلونورلر: قالین سسلی و اینجه سسلی.

اوْ = O، او، A = I، ای = I، قالین اونلار بونلاردیر -1

اوْ = Ö، او، Û = A، = Æ، ای = İ، اینجه اونلار بونلاردیر -2

واج:

دیلیلن ان کیچیک فوننتیک بؤلومونه «واج» یاخود «واک» دئییلیر.

هجا:

آذربایجان دیلچی لی یینده اؤز هر طرفلی علمی تحلیلینی تاپمایان فوننتیک واحیدلر دندیر. اوْ دیلچی لی ییمیزده ایندی یه دک خصوصی تدقیقات موضوعو اولمامیشدیر. بوسبیدن هجانین دوزگون تانیتماغی چتین وموشکول ایشلر دندیر.

دانیشیق، سس دالغالارینین دال- دالا قولغا چاتمایدیر. آنجاق دینله یں کیسمه یه

گؤره بودالغالار، قاچ_ قاچ دؤغولور، بیرگه لشیب بوتونلشدیکده بیر سؤزو ایفاده اندیرلر.

بوشیدیرغی دؤغولان قاچلار «هجا» دئییلیر.

اؤرنک اوچون: «گؤزه ل» کلیمه سینی ایفا ائتدیکده، «گؤ» حرفینده دالغالارین ایلك بؤلومو، کی

اونلارین قوشولماغیندان «گؤزل» کلیمه سی دیله نیر، باشاچاتیر، «ز» حرفینی دئمه یه

باشلاماقلا ایکینجی بؤلوم دؤغمایا باشلیر. بو ایکی بؤلومون

آیریجی، قاچلارین، هجالارین بیربیریندن آیریجی دیر. هر «هجا» داکی اونل اوْ «هجا» نین

استراکتورو مرکزینده دورور. اؤسبیدن، ان کیچیک «هجا» لاریالیز، تک بیر اونل ایله ورولا

بیلیرلر. دئمه لی «هجا» بیر اونلن ویا نئچه سوسوق ایله بیر اونلنن توره نیر. آنجاق هر هانسی

بیر کلیمه ده اونلار سایيجا، هجا تاپیلیر. «سسلی بؤلوم»، «سایغیلی دؤستوم و حورمتلی معلم

نورالدین مقدم طرفیندن «هجا» یا وئریلن گؤزه ل عنواندیر.

هجالارین بؤلومو:

1- قیسا هجا - یالیز بیر اونل دن توره نیر؛ اوْ، آ، کیمی

2- آچیق هجا - بیر سوسوق ایله بیر اونل دن توره نیر؛ با، وا، سو، کیمی.

3- باغلی هجا - بیر اونل ایله بیر سوسوقدان توره نیر؛ اون، آت، اوت کیمی.

4- بؤیوک هجا - سوسوق + اونل + سوسوق ساز، گون، داغ کیمی.

5- اوزون هجا- سوسوق+ اوئل+ سوسوق+ سوسوق قورد، يورد، برك كيمي بوردا قئيد ائديلمه
ليدير كي، اوزون هجادا (سوسوق+ اوئل) يئرینه تڭ بير (اوئل) ده گلّه بيلير، دئمّه لي: اوئل+
سوسوق+ سوسوق چئشيتلي هجالاردا اوزون هجا سايبلاجاقلار. ايلك، اورت، انگ، كيمي.

اؤلچودش (هم وزن) كليمه لر: -
هر ايكى كليمه يه كي هجالارينين سايبى برابر، چئشيتلري ايسه بيرنؤوعدن اوْلا دئييلير. اؤرنك
اوچون، «قارداش» ايله «بارماق» اؤلچودش ديرلر، چونكو هرايكى سي، ايكى بؤيوك هجadan
تشكيل تاپميشلار. «سربلديم» ايله «يؤرولدوم» كليمه لري اؤلچودش ديرلر،
چونكو، هرايكى سينده هجالارين سايبى اوچ، نؤوعلري ايسه ترتيب ايلن، آچيق، بؤيوك، بؤيوك
دورلر. «گؤز» ايله «گون» كليمه لري ده اؤلچودش ديرلر، چونكو هر ايكى سي بير بؤيوك هجadan
مئيدانا گلْميشلر.
گؤرونديو كيمي اؤلچودش كليمه لرده، هجالارين سايبى، ائله جه ده هجالارين نؤوعو و دوزولمه
سي ترتيبى عيني اولورلار.

رؤي:
كليمه نين كؤكوندن اولان ان سون «واك» يينا دئييلير.
ادلاردا سون حرف ايله «روي» عيني دورورلار. اؤرنك اوچون: «بارماق» كليمه سينده
«ق» حرفي «روي» حسابلانير. ائله جه ده «گونش» كليمه سينده «ش» حرفي «روي» دورور.
فعل لره گلديكده، «روي» فعلين كؤكونون سون حرفينه دئييلير. دئمّه لي فعلين حاقي اولان شخسى
عوض ليك لري هابئله زامان شكيل چيلريندن اؤنجه گلّه ن، فعلين كؤكونون سون حرفينه اطلاق
اولونمايدير. آنجاق هر فعلين، اؤز زامانينا داير تصريفينه ديشيلمه ين سون
حرفه، واکا «روي» دئييلير. اؤرنك اوچون «گؤردوم» ده روي «و» اولور، هابئله «گلديك» ده روي
«ي» دورور.

قافيه هجاسي:
قافيه «عربجه داليجا گندن، ايزله ين، ائلاميندا دير. آنجاق شعير صنعتينده، ايكى كليمه يه كي قافيه «
هجالاري عيني دورا دئييلير. «قافيه هجاسي» ايسه سون واکي روي اولان هر هانسي هجايا
وئريلن عنواندير. «گلدی» كليمه سينده «دي»، «آياق» كليمه سينده «ياق» «قافيه هجا» سي ديرلار.
بير هجالي كليمه لرده، «قافيه هجاسي» ايله كليمه هجاسي بيرگه دورور. آل، گنت
دور، يئل، اوزكيمي.

رديف:
قافيه كليمه سينده ن سونرا، لفظي و معنوي جهتن عيني حالدا تكرارلانان كليمه وياخود كليمه لره
دئييلير. «قالدي منه» كليمه لري آشاغيداكى بيت ده رديف ديرلر؛
سانما كيم سن گنتدين اي آي يوزلوجان قالدي منه
جان سن ايله گنتدي جسم ناتوان قالدي منه
شاه اسماعيل خطايي نين بوبيت ينده «جان» ايله «ناتوان» كليمه لري «قافيه كليمه» لري، «قالدي
منه» كليمه لري ايسه رديف دورورلار. آنجاق راجي نين
يازین بوسؤزو سنگ مرمرده سيز

قويون فرق نامرديلن مرده سيز
 هميشه اندر عجز بولبول گوله
 گره ك ناله بولبول انده، گول گوله
 شعرينده، ايکينجي بيتين سونوندا گلن کليمه لري رديف دئييللر. چونکو ايلك «گوله» چيچك
 اوچون؛ آنلاميندا دير، ايکينجي «گوله» ايسه گولومسه مك معناسيندا دير: لفظي بيرليك دورور
 .امامعنوي بيرليك يوخدور، او اوزدن بو ايکي کليمه رديف دئييللر
 مسجع (ئوتمه لي):

سجع عربجه قوشلارين اوخوماغيدير، تورکجه قوشلارين اوخوشماقلارينا، آواز لارينا
 ئوتمه» دئييرلر.

سجع ايکي شکیلده اولور. بيرينجي سينده کليمه لر آراسيندا قورولور، ايکينجي سي جومله لر آراسيندا
 ايشلنير. سجع ايله کليمه لر جومله لر آراسيندا قورولان آهنگي، چالغيني آرتيق زنگينلشديرمك
 اولور. سجع هجالارين چيشيدلري، «روي» نين بيرگه اولوب اولماسيندان بحث ائدير، و بو بحث
 قافيه بحثيندن گنئيشدير.

چونکو قافيه يالنيز شعريده دانيشلير، اماسجع بيرتك شعريده دئييل، «نثر» ده ده ايشه آينار. آذربايجان
 تورکجه سي سجع باخيميندان، چوخ زنگين بير ديلدير. يوخاريدا دئييلدييي کيمي سجع ايکي بويوک
 سطحده طرح اولور:

- 1- موازي سجع (آر-با- ئوتمه)
- 2- مطرف سجع (يانلي- ئوتمه)
- 3- موزون سجع (بيچيملي- ئوتمه)

سجع (ئوتمه)

- 1- ترصيع (سارما)
- 2- موازنه و مماثله (اوزلاشما)
- 3- اعنات الازدواج (قارشيليق)

موازي سجع (آر-با-ئوتمه):

ايکي کلمه اولچودش، «روي» حرفينده بيرگه اول، دئييلير.

مرفوعه = مرفوعه

فيها سرر مرفوعه و اکواب مرفوعه (قرآن- غاشيه 13-14)

سوز = کوز

آدام آلتيندا سوز، قازان آلتيندا کوز (آتالار سوزو)

شراب = رباب

گه ل قيرخ ايلليک شرابم

رفده قالان ربابيم (حميد نطقی)

موازی سجع دوزتمه يوللاری:

- 1- بير هجالي کليمه لرده ايلک سوسوغو ديشمه ك ايله:

باغ داغ ساغ
 من كۈلگە سىز باغ گۈرمە دىم
 ائل دردى تك داغ گۈرمە دىم
 نۈچە دۈستۈ ساغ گۈرمە دىم
 (رسول رضا)
 ياش قاش
 قاشى كىمى قامتى بوكولموش
 ياشى كىمى پىكرى توكولموش
 (فضولى)

باج تاج
 باش اوجالديقدا دماوند داغيندان باج آلیرسان
 شئر اليندن تاج آلیرسان
 (شهریار)
 2- نۈچە هجالى كليمه لرده، قافيه هجاسيندا، ايلك سوسو غو ديشمه ك ايله:
 بارماق باردق قارساق قارماق
 3- نۈچە هجالى كليمه لرده، قافيه هجاسيندا قاباق هجالاردا ايلك سوسو غو ديشمه ك ايله:
 حاخلاديم = ساخلاديم
 اۈزمو زامانلارا حاخلاديم، اۈره ك اۈلكه سين سنه ساخلاديم
 سحرى گونش له اداخلاديم، نييه مددا دئمه ييم سنه
 (سحر خانيم)
 سالييرام = چالييرام
 برجلردن برجلره يوللار سالييرام
 ساعاتدان – ساعاتا
 اوچورام كى ، من
 عصيردن – عصيره
 قاناد چالييرام.
 (نبى خزرى)

بيلديريش:
 موازى سجع ايله قافيه نين فرقلمه سى؛ قافيه ده يالنيىز قافيه
 هجاسى عيىنى اولماليدير و باشقا هجالارين بيرليى و عيىنى لىيى
 گرک دئييلدير. اما موازى سجع ده هجالارى سايى وچئشيدى
 (نؤوعو) بيرگه اولما ليدير. اۈرنك اوچون «ايشلمه ك» ايله
 ايلمك «قافيه دورورلار، بيرحالداكى موازى سجع دئييلر.»
 بيلديريش:
 ايكي موازى سجع بيرجومله ده ياناشى گليرسه «قوشاق» صنعتى
 دئييرلر. قوشاق توركجه «تضمين الازدواج» دئمه كدير.
 سوز ساز
 يانار كانون ديلده عشق اۈدى اما دئييل ظاهر

مۇيىد بوسۇزە گرميىتىلن سوزو ساز يمدير
كنچە ر گندر

عيى يوخدور كنچە ر گندر عوموردور
قىشداچىخار اوزو قار كۇموردور
(شهرىار)
مطرف سجع(يانلى- ئوتمه):

بو نووع سجع ده«روى» حرفى بىرگە اولور اما اولچو لرى آبرى وفرقلى اولور.
سوز گداز

پروانه يولون قويما كسه پرده ناموس
وصل عالميدير سوزو گداز اولماسا اولماز
(صراف)

هر ايكى كلمه ده«ز»روى حرفى حسابلانير. اما«سوز»كلمه سى بير هجالى، «گداز» كلمه سى
ايكى هجاليدير. اوسبدن اولچولرى فرقلىير. وياخود«چمن» ايله«ياسمن» كلمه لرى

صمد وور غونون بو بيتينده:
چمنلرياسمنلرگوز ووروب بير جيلوه گؤستره
سوزار كؤنلوم، چىخارسيره حياتين غم اطاعيندان

موزون سجع(بيچيملى – ئوتمه):
ايكى كلمه كى هيجالارين سايى و نووعو بىرگه اولور، آنجاق«روى» حرفينده آبرى
اولا، دنئيلىير. «اوچماق» ايله«اولسون» كلمه لرى كيمى، كى هرايكى كلمه ايكى
هجالى، هجالارين نووعو هرايكى سينده ترتيب ايله«باغلى هجا» و«بويوك هجا» ديرلار
.. اما«روى» حرفلى فرقلىدير

آغ ساققاللى بابان يئرى اوچماق اولسون (دده قورقود)
هابئله«آسيب» ايله«آزار» كلمه لرى كى هرايكى سى ده، ايكى هجالى و هجالارينين نووعو ترتيب
ايله«قيسا هجا» و«بويوك هجا» دير اما«روى» حرفى بير بيريندن فرقله
نيرلر: الين، ديلين، گوزون هر كيمسه ساخلار

يقين ديرگوزمز اول آسيب و آزار
(فدائى)
ائله اوجوردا«ياس» ايله«باش» آراسيندا موزون سجع واردير، چونكو هرايكى كلمه تك هجالى
دير و هرايكى هجا نووعودا«بويوك هجا» دير. اما«روى» حرفلى بير بيريندن فرقلىيرلر.

يادىمدادير
وفاسيز كپه نه گين اوچوشون
بير سون باهار آخشامى
ياسلى ياشلى گوزلرله
تعقيب انده ن چيچكلري
(حميد نطقى)
كلمه آراسيندا، سجع لر ين توپلانىشى:

- 1- موازى سجع(آر-با-ئوتمه)=اولچودش+روى بىرگه
- 2- موزون سجع(بيچيملى-ئوتمه)=اولچودش+روى باشقا
- 3- مطرف سجع(يانلى-ئوتمه)=اولچو باشقا+روى بىرگه

خاطر لاما ق لازیم دیرکی، شعریده موزون سجع ایله، قافیله قورولماز اما موازی سجع هابئله مطرف سجع لرایله، قافیله قورماق اولور، چونکو بونلاردا «روی» بیرگه دورور، بوقافیله شرط لریندن حساب اولونور.

جومله لر آرا:

جومله لر آرا سجع لر قارشیلادیقجا، ایکی جومله نی هماهنگ لشدیریر.

جومله نی هماهنگ لشدیرن سجع لرین ان اهمیت لی سی بونلاردان عبارتدیر:

1- ترصیع: سارما:

2- موازنه و ممائله: اوزلاشما

3- اعنات الازدواج: قارشیلیق

1- ترصیع (سارما)

ترصیع عربجه قیزیل ساپلار لا پارچانین اوزه رینه گول- بوداق ناخیشی وورماقدیر. دئمه لی «ترصیع» قماش اوستونده آلتون بوتالار تیکمه کدیر. ایکی جومله ده ویاخود بیت ده موازی سجع لی کلیمه لری، قارشلی قویماق اوزه، مئیدانا گلیر:

انّ الابرار لفی نعیم

انّ الفجار لفی جحیم (قرآن، انفطار 13-14)

سروی جمال خلفته پیرایه فاطمه (ع)

حدی کمال خلفته پیرایه فاطمه (ع) (حاج موسی هریسی نژاد)

بیرسی سولدیران سولیدیر

بیرسی تولدیران تولیدیر (دده قورقوت)

اوردا غم چکنه غم اسگیگ دئییل

اوردا دم چکنه دم اسگیگ دئییل (بختیار وهازاده)

جمالون طلعت گلزار بنزه ر

دوداغون شربت خونخواره بنزه ر (نسیمی)

بیرسن سپه جه یم

بیرمن اکه جه یم

بیره من بیچه جه یم (والی گوزتن)

شوقینه آشینا منم قبله سینه دعا دعا

دردینه مبتلا منم زخمه سینه نوا نوا (سحرخانیم)

باش یولداشی یوخدور

آش یولداشی چوخدور (آتالارسوزو)

شول بوئو رعنایه وئردیم کؤنلومو

شول گوزو شهلايه وئرديم كؤنلومو
 شول گونش سيمايه وئرديم كؤنلومو
 شول يوزو چون آيه وئرديم كؤنلومو (نسيمى)
 موازنه ومماثله(اوزلاشما):

ايكى جومله ده وياخود بيت ده ايكى موزون سجلى كلمه لرى قارشى گتيرمك له دوزه
 لير. «اُطال» ايله «اَساء» آراسيندا موزون سجع حاكيم دير، دئمە لى هجالارينين تعدادى ونووعو
 بيرگه دير اما «روى» حرفلرى فرقلى دير.
 بوكلیمه لر مولا امير المؤمنين(ع) بو الهى كلاميندا گلميشدير:
 من اِطالَ الامل اساءَ العمل: (آزىلارى اوزون اوزايان كيمسه امگينى ضايع ائتميش)

قاندال كيليدين باغلادى ديوانيه وئردى
 ظلمت بوجاغين ساخلادى پروانيه وئردى
 (سحرخانيم)

آدام آغزندان سؤز
 قازان آلتيندان كؤز
 (آتالار سؤزو)

من دبل دوداق سن سؤزكيمي
 من گوزگوسن اولگوزكيمي
 دیندیر منی دیندیر منی
 سیندیر منی سیندیر منی
 (سحر خانیم)

اسكى پامبوق بنز اولماز
 قارى دوشمن دوست اولماز
 (دده قورقود)
 ادبار» ايله «اقبال» آراسيندا موزون سجع واردير يئنە مرتضى على (ع) بويور: «
 اذا كنت فى ادبار الموت فى اقبال فما أسرع الملقى: اوزمان كى سن اوز چئوره سن، اولوم
 ايسه[سنه سارى] اوز قويا، نه تئزگوروش ال وئره جكدير!
 ارمالينا قييما بينجا آدى چيخماز
 قيز آنادان گورمه بينجه اوگيت آلاماز
 (دده قورقود)

قارا تاغيم يوكسگى اوغول
 قانلو سوييم تاشقونى اوغول
 اعنات الازدواج(قارشيليق):
 (دده قورقود)

ايكى جومله نين، سونوندا گله ن فعل لر ايله قافيه قورماق، ائله جه طورلو-طورلو سجع لرى
 اوجومله لرين آراسيندا قارشيليقلى اولراق گتيرمك ايله چيخيش ائدير. بورادا بيرداها
 خاطيرلاييرق كى يالئيز موازى سجع ايله قافيه قورماق ايمكانى واردير، وموزون ومطرف
 سجعلىرى ايله قافيه قورماق اولماز. دده قورقودون مقدمه سيندن اورنك اوچون:
 قار يلا دؤرت دورلودور؛»

بيريى سولدوران سولدور
 بيريى دولدوران تولدور
 بيريى ائوين داياغى دير،

«بیریسى نىجه سۇيلىرسن باياغى دیر»
اعنات الازدواج يالنىز، «سوپدور» ايله «توپدور» ائله اوجورا سىنادا «داياغى دیر» ايله «باياغى دیر» آراسىندا قورولور. گۇرونديوكىمى «سولدوران» ايله «دولدوران» آراسىندا موازى سجع حاكیم دیر. آنجاق اصطلاح اولراق بوجور قارشىلىقلار «اعنات الازدواج» عنوانى وئرمه ييبلر، اما بوسجع ين آرتيريلماسى، ايلک قطعه نين چالغى سىنى فاضلا شورلاندیرمیشدیر. خامنه لى ناصر منظورون دا بوقطعه سینده، اعنات الازدواج «کوسوردو» ايله «گولوردو» فعل لرین آراسىندا قورولموشدور:
آغ یئل اسیردی، گاهدان دا اوزدونده ریب کوسوردو، گون یئرہ شافاق ساچارکن کورپہ تکین «گولوردو»

شهریارین سهندیه منظومه سینده ن اولان بوقطعه ده «پاریلدار» «خاریلدار»
«شاریلدار» آراسىندا اعنات الازدواج سجعى قورولموشدور؛
بالیغ اولدوزکیمی گویلرده، دنیزلرده پاریلدار
آبشار مروارى سین سئل کیمی تۆکدوکده خاریلدار
یئل کوشولدار سو شاریلدار
بوآتالار سوزونده «دولانى» ايله «بولانى» آراسىندا:
چالاغان گۆیده دولانى، جوجه نین اورہ گى بولانى
بوغاجین آناسى، یارالى اوغلونون اوستونده آغلایارق اوئو بؤيله اوخشاير:
قارقیمما گۆزلرین اویغولمیش آچيگيل آخی...
اون ايکيجہ سوکوجويین اورہ ن اولموش بیغیشیر آخی ... (دده قورقود)
آلمیش» ايله «اولموش» آراسىندا اعنات الازدواج سجعى یارانمیشدیر.